

УДК 94:[323.281:323.15] (477.72)

Лариса Цибуленко, Геннадій Цибуленко

**ВІЗІЯ КОНВЕЄРНОГО ЗНИЩЕННЯ НА ПРИКЛАДІ РЕПРЕСІЙ У
ПОЛЬСЬКОМУ СЕЛІ НОВОПЕТРІВКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

У статті досліджено використання НКВС системи конвеєрного знищення польського населення в період "Великого терору". Показано на прикладі одного села Херсонщини як застосовувались механізми фальшування справ для формування тотального жаху.

Ключові слова: контрреволюційна націоналістична організація, шпигунсько-терористична група, вербування, диверсії, пропаганда, слідчі.

Проблема вивчення репресивної сутності тоталітарного радянсько-більшовицького режиму зберігає свою актуальність через потребу дослідження регіональних особливостей і подальшої розробки теоретичних оцінок механізмів та методів каральної практики. Суспільно-політична актуальність проблеми полягає у потребі усвідомлення українським суспільством атмосфери, в якій проживають українці в анексованому Криму та на окупованих територіях Донбасу, де панує створений у сучасній Росії режим провітницької деспотії, головним інструментом якої став терор.

Історіографія сталінських репресій є надзвичайно чисельною. Загальні теоретичні та фактологічні характеристики знайшли відображення в роботі В. Ченцова [1], де було розглянуто репресії як частину суспільно-політичного життя. У монографії І. Біласа [2] з історико-правових позицій показано механізм репресій більшовицької держави, досліджено його зародження та методи діяльності у боротьбі з національно-визвольним рухом українського народу. Сутнісні характеристики тоталітаризму та механізмів масового терору знайшли відображення в колективній монографії "Україна в добу "Великого терору" [3]. Низка досліджень детально розкривають інформаційний характер слідчої, судової та оперативної документації при вивченні механізмів терору [4; 5]. Ґрунтовна оцінка сучасної історіографічної спадщини проблеми сталінізму знайшла відображення в монографії І. В. Терлецької [6].

Тема репресій на Півдні України представлена рядом досліджень. У монографії М. М. Шитюка [7] висвітлюється становлення репресивно-каральної системи та надається загальна характеристика її проявів в економічній сфері, проти різних політичних партій та угруповань, служителів культу, інтелігенції, нацменшин тощо.

Репресії на Херсонщині знайшли відображення у багатьох історичних розвідках. Так, у дослідженні В. Павленка [8] здійснено джерелознавчий аналіз кримінально-слідчих справ, що стосуються звинувачення української інтелігенції Херсонщини в участі у "контрреволюційній організації". Л. Цибуленко підняла питання дослідження репресій проти німців [9] та формування каральною системою стереотипу ворога [10]. Безпосередньо питання репресій польського населення розглядалось у розвідках Т. Шкодівської, Г. Цибуленка [11] та Л. Цибуленко [12].

Завдання статті – показати механіку проведення "конвеєрного знищення" як ключового механізму тотального терору.

Його сутність полягала в створенні на найнижчому суспільному рівні (поселення) атмосфери всеохоплюючого жаху, коли будь-яка людина у будь-який момент могла стати або жертвою, або бути залученою до масових знищень. Останнє не гарантувало захисту від можливості опинитися в лавах жертв.

Іншою важливою ознакою тотального терору було те, що в умовах слабкої інформаційної насиченості, попри потужний ідеологічний апарат, головним завданням було створення ситуації, у котрій людина відчувала жах реальної загрози. Епіцентр його повинен був знаходитися безпосередньо у місці проживання, а не становити інформаційний потік про знищення, хоч і масові, абстрактних людей в інших місцях, про яких репресований міг взагалі ніколи навіть не чути. Саме знищення близьких, родичів і сусідів гарантували дієвість механізму тотального залякування.

Для демонстрації дії “конвеєрного знищення” ми обрали польське село, де було проведено масові зачистки ворожих елементів. Для відтворення цілісної картини цих дій було залучено матеріали слідчих справ з фонду “Управління Служби безпеки України в Херсонській області” Державного архіву Херсонської області та довідки слідчих справ і спогади зі збірки “Реабілітовані історією” [13].

Наказ наркома внутрішніх справ Єжова № 00485 від 11 серпня 1937 р. щодо ліквідації на містах польських диверсійно-шпигунських груп і підрозділів “Польської військової організації” наголошував на проведенні “...активного слідства з розвінчання організаторів і керівників диверсійних груп з метою вичерпного вияву диверсійної мережі” [14]. Тим самим керівництво НКВС спустило гачок кампанії фабрикування на місцях цієї мережі. Невідомо наскільки саме керівництво вірило у потужність такої мережі, але на містах наказ у тримісячний термін до 20 листопада повністю ліквідувати польський диверсійно-шпигунський контингент сприйняли досить серйозно. Вже на 1 листопада 1937 р. в Україні по польській лінії було заарештовано 19.030 громадян, з них засуджено до розстрілу 4.885 осіб, у наступному 1938 р. засуджено 50 тис. поляків [7, с. 328].

Зі стартом загальносоюзної антипольської кампанії на Херсонщині розпочалось винищення польських осередків шпигунсько-диверсійної та контрреволюційної діяльності. Наприкінці 1937 р. до Нижньосірогозького райвідділу НКВС прибув начальник Нікопольського міського відділу НКВС, який провів оперативну нараду з працівниками райвідділу та міліції. Було оголошено про проведення в районі операції з ліквідації “Польського націоналістичного центру” в селах Новопетрівка, Анатолівка, Косаківка, Вікторівка та Миколаївка. Для посилення Нижньосірогозького НКВС було мобілізовано 50 комуністів з району і долучили Нікопольську міліцію [15, арк.71].

Ключовим об’єктом зачистки польського “контрреволюційного підпілля” стало село Новопетрівка. У селі за переписом у 1928 р. проживало 503 поляки, що становило 97,01 % мешканців села [16]. У 1937–1938 рр. у селі було знищено 27 чоловік, які пройшли за справами “Польського націоналістичного центру”: Новопетрівської контрреволюційної націоналістичної польської організації (КРНПО) – 14 осіб, Новопетрівської контрреволюційної шпигунсько-терористичної групи (КРШТГ) – 5 осіб та як вороги-одинаки – 8 осіб.

Перші кроки у цій операції свідчать про те, що певна критика керівництва НКВС, що пролунала в наказі № 00485 про недостатню оперативну роботу [14], не відповідала дійсності. Вже на оперативній нараді в Нижніх Сірогозах працівникам районного НКВС роздали на руки ордери [15, арк. 71] з прізвищами підозрюваних для обшуків та затримань, підписані начальником Нікопольського міського відділу НКВС [17, арк. 4; 18, арк. 4].

20 жовтня 1937 р. оперативні уповноважені відділу державної безпеки Нікопольського міського відділення НКВС УРСР розпочали арешти поляків, яких звинувачували у належності до Новопетрівської КРНПО. Керівником організації було визнано Чайковського Михайла Францевича – директора місцевої школи, якому на момент арешту було 27 років [17, арк. 1, 6, 28 зв.]. Крім нього було заарештовано у цій справі ще 13 мешканців Новопетрівки: Богданевича С. М., Васьковського П. А., Вітвицького Л. Е., Корженевського Б. М., Кривицького С. А., Кривицького П. Л., Лозицького І. Ф., Пославського С. А., Ремешевського І. С., Хухровського І. І., Хухровського Г. І., Чайковського П. П., Шибінського О. Ц. Також було заарештовано Лебедовського Ф. П. і Яворського І. Г. з Анатолівки (входила до Новопетрівської селищної ради, проживало 132 поляки, які складали – 100 % мешканців села [16]) і по одному з навколишніх сіл, де мешкали невеликі громади поляків – Костецького Л. П. з Косаківки та Лежинського Г. В. з Вікторівки. Загалом до КРНПО нікопольськими енкеведистами було зараховано 18 осіб [17, арк. 28 зв.-29].

Операція проводилась досить організовано. Після арешту громадян, вказаних в ордерах, саджали до машин і відправляли спочатку до Нижніх Сірогоз, а потім до Нікополя. Там проводили допити за опитувальними листами, наданими секретарем райвідділу НКВС [15, арк. 71]. Прокуратура Нікополя автоматично штампувала однакові за змістом постанови про арешт. Темп і обсяг були настільки великими, що іноді писали прізвища з помилками [15, арк. 4]. Проте, репресивна машина цього, навіть, не помічала, фактично, арештовуючи і, ув'язнюючи людину з іншим прізвищем. На ці дрібниці вже ніхто не звертав уваги, бо доля конкретної арештованої людини, практично, була визначеною.

Другим етапом репресивних дій став період між днем арешту та викликом на перший офіційний допит, за яким складався протокол. Цей термін “очікування” тривав від 21 [17, арк. 25] до 28 днів [19, арк. 13]. Ми не маємо інформації про те, як відбувалось очікування допиту, начебто, новопетрівськими членами контрреволюційної націоналістичної польської організації. Проте, є спогади Закревського Я. Л., який проходив у справі аналогічної організації в с. Костянтинівка Великолепетиського району, куди він був направлений для роботи в школі та створення комсомольської організації. На момент арешту Я. Закревському було 23 роки [13, с. 380]. Як і інші поляки районів Нижнього Дніпра, він потрапив у жорна Херсонського відділу НКВС, де активно виконували завдання із їх зачистки [12, с. 160–166].

У споминах він так описав “підготовчу роботу” слідства Херсонського відділу НКВС. Слідчий “... все вимагав, щоб я підписав його брехливі папери, а я не хотів. Я йому доводив, що мене виховала радянська влада, вивчила. Який же я можу бути ворог народу? Я – активний комсомолец і збираюся вступати у ВКП(б). До мене застосовували і моральні, і фізичні методи. До в'язниці не відвозили, а закрили в будинку НКВС у таку душогубку, де навіть сісти не можна, а можна лише стояти, зігнувши коліна. На допити викликали завжди о 12-й ночі. Били, вимагали, щоб підписав “визнання”. Я не підписував. Це тривало 7 діб. На восьму йти я вже не міг, ноги розпухли. Мене двоє міліціонерів повели до ... слідчого. Коридор довгий, люди стогнуть, кричать. Один слідчий тягне жінку в крові за волосся... Двері до другого кабінету були відчинені, там в'язень дуже просив води. Та слідчий вимагав, щоб спершу підписав звинувачення. До них зайшли ще двоє, а він повторює лише: води, води, води. І вони почали його поїти, він напився і вже відмовляється, а вони кричать: “Пий, пий, сука!”. Заливають його водою і сміються”. Потім, згадував Я. Закревський “... скручують трубки з паперу, ставлять мені в вуха і кричать щодуху, лаються. У вухах задзвеніло, мені стало погано, втратив свідомість. Тоді слідчі ногу прищемили дверима та так, що зірвали ніготь, я прийшов до тями і почав

кричати, називати їх фашистами. А вони били під ребра і казали – не підпишу, ребра зламають. І як не тяжко було підписувати таку брехню, я підписав і отримав за це 10 років таборів” [13, с. 381].

Без сумніву можна вважати, що ці ж методи колег з Херсонського НКВС застосовували і слідчі з Нікополя. Так, офіційний допит М. Чайковського за протоколом тривав 4 доби. На цьому етапі проведення операції фіксувались через зізнання антирадянських дій арештованих. У ході допиту М. Чайковський повністю визнав свою участь в організації Новопетрівської КРНПО [17, арк. 25–26]. З його зізнань, він був завербований у 1930 р. під час навчання у Київському польському педагогічному технікумі його директором Бернадським, а потім у 1931 р. був уведений ним до групи, де перебували ще 1 викладач і 3 студенти. При проведенні всього однієї наради студенти отримали завдання “створення контрреволюційних груп у тих селах, де вони будуть працювати, залучаючи до цих організацій контрреволюційно та антирадянськи налаштованих осіб з числа поляків з метою всебічної допомоги Польській державі у період війни з СРСР. Наказувалось, щоб створені групи були готовими до проведення диверсійної та терористичної діяльності, спрямованої проти комуністів та активу села для послаблення економічної могутності Радянського Союзу” [17, арк. 26–27 зв.]. Дивним у цій трактовці було те, що, власне, М. Чайковський не наводить фактів про підготовку його до проведення такої роботи, що виглядає дивним, але не турбувало слідчих, мабуть, через те, що алогічність організації мережі диверсійно-терористичних груп їх не турбувала. Головним було саме звинувачення в такій діяльності.

Уся прив’язка до Київського польського націоналістичного центру теж виглядає химерною. Власне, М. Чайковський втратив зв’язок з Бернадським після закінчення педагогічного технікуму й отримував вказівки з Києва від одного із учасників групи Новаківського, який перебував у Новопетрівці, а потім виїхав на навчання до Києва, де заочно навчався і М. Чайковський в педагогічному інституті. Між ними відбулось декілька зустрічей під час сесій. Зустрічей із керівництвом організації не було, оскільки, Бернадський, за словами М. Чайковського, виїхав із Києва у 1935 р. [17, арк. 27 зв., 34 зв. –35].

Наступною фавбулою слідства стало фабрикування діяльності, власне, Новопетрівської контрреволюційної націоналістичної організації. На єдиному допиті М. Чайковський відразу назвав усіх її членів, вказав 11 осіб, які він особисто завербовав у 1932–1936 рр., двох членів організації С. Кривицького (член правління колгоспу) та О. Шибінського (завідувач поштою), які отримали від нього завдання на подальше вербування нових членів. До складу Новопетрівської КРНПО увійшли представники усіх соціальних груп від колишнього та діючого керівництва й активу села та колгоспів до рядових селян [17, арк. 28 зв. –32 зв.; 19, арк. 9; 20, арк. 6]. Їх соціальна характеристика повністю відповідала вимогам директиви № 00485. До організації було включено колишнього дворянина [17, арк. 37], людей, які вже мали судимості [17, арк. 41, 49; 21, арк. 9; 18, арк. 7], служили в царській армії [19, арк. 9; 17, арк. 52; 21, арк. 9], були вислані з прикордонної зони [17, арк. 52], були вихідцями з лав куркульства та активними агітаторами проти колгоспів [15, арк. 8; 19, арк. 9–9 зв.; 21, арк. 9–9 зв.]. Лише у випадку з намаганням слідства долучити до контрреволюційної організації шкільну вчительку А. Рожок, М. Чайковський заявив про її непричетність [17, арк. 35 зв.–36].

Сфабрикована слідством Новопетрівська контрреволюційна націоналістична організація вела досить мляву диверсійну роботу. Весь обсяг диверсій реально було зведено до того, що її керівник доручив трьом членам підпалити комору, бавовну на складі та отруїти коней придатних до мобілізації в армію. Всі ці дії повинні були проводитись тільки під час початку війни між Польщею та СРСР.

Таку пасивність керівник організації пояснив побоюваннями викрити організацію до війни [17, арк. 33 зв.-34 зв.]. Агітаційна робота проводилась під час приватних зустрічей учасників організації, що товаришували між собою [17, арк. 37 зв.-38]. Вербування теж мало дивний формат, адже до цієї роботи М. Чайковський долучив колишнього голову сільради та керівника поштового відділення, який проводив її серед антирадянськи налаштованих елементів під час “пятики” [17, арк. 41; 20, арк. 13]. Лейтмотивом цього вербування були наголоси про “возвеличення Польщі й існуючого там ладу”, що “тільки в Польщі можливий розвиток національної польської культури”, а “поляки, які мешкають на території України, терплять особливо великі утиски, створені радянською владою і, якщо Україна буде належати Польщі, то наше становище одразу покращиться і ми будемо мати можливість користуватися приватною власністю і вести власне господарство” [17, арк. 38; 18, арк. 24].

Наступною підпільною структурою, що сфабрикували працівники НКВС стала Новопетрівська контрреволюційна шпигунсько-терористична група. На відміну від чіткої структурованості КРНПО фабрикування групи мало дивний характер. Керівником її було визнано П. І. Пославського, який був заарештований 30 жовтня [22, арк. 4]. На першому ж допиті 4 листопада він назвав своїх 2 співучасників – Марковського А. І. й Орловського І. О., завербованих у 1932 р., які були заарештовані 23 і 29 жовтня [22, арк. 15, 22, 27; 13, с. 713, 714]. Всі троє мали приблизно однакові соціальні параметри: середняки, малограмотні і тільки один із завербованих П. І. Пославським був засудженим за спекуляцію [13, с. 713, 714; 22, арк. 6, 22, 27]. Мабуть, у ході підготовки до офіційного допиту саме П. І. Пославський підійшов на роль керівника групи через певні елементи біографії та вищий рівень освіченості (під час обшуку вилучено 8 книжок польською мовою [22, арк. 5]).

У ході роботи над групою її малочисельність, мабуть, викликала незадоволення у керівництва НКВС. Тому на другому короткому допиті 5 листопада П. І. Пославського примусили згадати, що у 1932 р. він завербував ще одного односельця – Цисельського П. М., який, до того ж, був заарештований на десять днів раніше за нього – 10 жовтня [22, арк. 21; 13, с. 718]. А вже у звинувачувальному вирокі від 12 листопада до Новопетрівської КРШТГ було додано ще одного учасника – Орловського І. В. [22, арк. 32–33], про якого не має згадок ні в першому, ні в другому протоколах. Але сам він на допиті 8 листопада визнав свою причетність до шпигунсько-терористичної групи і розповів про свою в ній участь [22, арк. 29–31].

Сам процес створення шпигунсько-терористичної групи, виписаний показами, свідчить про суцільну нелогічність та формальність працівників правоохоронних структур. Із показів П. І. Пославського випливало, що він весною 1932 р. був завербований ксьондзом селища Мар’ївського (Горностаївський район), прізвище якого він не пам’ятав попри те, що був з ним знайомий з 1925 р. і хрестив у нього двох своїх дітей. Ксьондз, вербуючи П. І. Пославського, повідомив йому, що інформація збирається для польського консула у м. Харкові [22, арк. 6 зв., 14]. Така забудькуватість викликає подив. Якщо ми припустимо, що ксьондз був місцевим резидентом розвідки, то дивно, що він повідомляв звичайному селянину, хоч і майбутньому керівнику шпигунсько-терористичної групи, інформацію про керівника розвідувальної мережі в Україні.

Завданням для П. І. Пославського стала “організація одностайних, підготовка повстання проти радянської влади, коли почнеться війна. Тоді треба було для прискорення перемоги польської армії знищувати колгоспне майно, комуністів та актив села”. Також надавалось завдання розпочати збір шпигунської інформації для консула [22, арк. 14 зв., 15]. Не менший подив викликає завдання про збір шпигунської інформації в рядовому колгоспі віддаленого степового

села. Ще більший подив викликає те, що П. І. Пославський повідомив членам групи про розвідувальну керівну вертикаль від ксьондза до консула у Харкові [22, арк. 15–15 зв.]. Проте, можливо працівники Нікопольського ДПУ не знали про деталі організації розвідувальної мережі.

За свідченнями П. І. Пославського після арешту НКВС ксьондза у 1933 чи 1934 рр. (про що чомусь слідчі нічого не знали) координацію групи з Харковом перебрав на себе шкільний вчитель Самборський (дані про нього відсутні), а після його від'їзду в інше село група перейшла під керівництво кравця А. Старового, який прибув до Новопетрівки із прикордонної зони. Та після нетривалого перебування в селі він від'їхав у с. Зелене Великопететиського району [22, арк. 16 зв.], де і був заарештований у лютому 1938 р. Проте, реабілітований його у липні 1939 р. [13, с. 367], в той час як члени координованої ним шпигунсько-терористичної групи отримали вищу міру покарання [22, арк. 37; 13, с. 713, 714, 719].

Абсолютне здивування викликає той факт, що якщо члени Новопетрівської КРШТГ, проводячи контрреволюційну та польсько-націоналістичну агітацію, намагались виявити серед односельців однодумців і наблизити їх до себе, а один з членів групи, навіть, узяв на облік усіх незадоволених Новопетрівки і передав цю інформацію П. І. Пославському [22, арк. 15 зв., 24], то чому цей список відсутній у справі? А ще більш дивним є той факт, що сфабрикована слідчими ця шпигунська група чомусь не змогла за декілька років виявити в своєму селі діяльність чисельної контрреволюційної націоналістичної польської організації. На наше переконання, для слідчих такі очевидні факти не мали ніякого значення, адже їх метою не було справедливе покарання винних.

Саме тому нікого не дивувало, що Новопетрівські КРНПО і КРШТГ не особливо готувались і до приходу Польщі. З усього агітаційного та військового озброєння у декількох чоловіків було вилучено мисливські рушниці з набоями, з десяток книжок, конспекти та фотографії, а у частини затриманих взагалі нічого не було вилучено [15, арк. 7; 17, арк. 5; 18, арк. 5; 19, арк. 6; 20, арк. 5; 21, арк. 6; 22, арк. 5]. Вершиною абсурду став один із звинувачувальних висновків, де зазначалось, що у звинуваченого, який “був готовий до здійснення диверсійних актів”, вилучили рушницю і набої, а констатували, що у справі “речових доказів не виявлено” [19, арк. 6, 36–37]. І якщо зброю не порахували доказом, то інші факти взагалі не свідчили про контрреволюційну діяльність. Але при відсутності у судово-правоохоронній системі Радянського Союзу презумпції невинності головним доказом було зізнання, й тому вся інша слідчо-процесуальна атрибутика перетворилась на суцільну формальність. Саме через це справи були наповнені такими алогічними пасажами.

Досить продуманим кроком слідчими стало залучення до Новопетрівської КРНПО 4 осіб із Анатолівки, Косаківки та Вікторівки [18, арк. 13, 23, 29; 20, арк. 13]. На нашу думку, це було зроблено слідчими на перспективу розширення мережі цієї організації. Та темпи проведення першого етапу антипольської операції змусили їх згорнути цей проект і обмежитись 18 особами. Проте, сфабриковані підпільні виходи на сусідні села відкривали перспективи для звинувачень. Так, заарештованого 4 січня 1938 р. у с. Анатолівка Л. Л. Кривицького – організатора колгоспу, голови кооперативу – через покази свідків намагались пов'язати з членом КРНПО [23, арк. 16; 17, арк. 28 зв.] та членами КРШТГ [23, арк. 16 зв.; 22, арк. 22, 25], попри те, що вони вже були розстріляні.

Через те, що швидкість покарань була високою, слідчі НКВС після фізичного знищення учасників контрреволюційної націоналістичної організації та шпигунсько-терористичної групи просто застосовували звинувачувальні кліше – “антирадянська агітація” чи “контрреволюційна діяльність”, що легко

корелювалося із сформованим каральною системою стереотипом ворога [10, с. 239]. За цим звинуваченням у Новопетрівці наприкінці 1937 – на початку 1938 рр. було заарештовано ще 8 чоловік, з яких 7 було засуджено до смерті: Кривицького І. З. [13, с. 711], Орловського С. О., Садовського Ю. Л. [13, с. 714], Цисельського А. М., Цисельського І.М., Хухровського Т. І. [13, с. 718], Шибінського К. І. [13, с. 720] і лише Маньковського Ф.І. виправдали [13, с. 713].

Фабрикування справ щодо учасників Нижньосірогозького “Польського націоналістичного центру” було чітко визнано в ході реабілітаційних розслідувань кінця 50-х – початку 60-х рр. Одним із напрямів фальсифікацій стала підготовка характеристик на затриманих. Їх або складали у сільрадах під контролем працівників НКВС, або вони вже підписувались головами чи секретарями сільрад у райвідділі. Якщо характеристики, складені в сільрадах, не відповідали вимогам, тоді через погрози арешту їх примушували переписувати [15, арк. 62–63, 72]. Іншим напрямком були фальсифікації показів свідків, для чого використовували спеціально підібраних і підготовлених людей, які проголошували завчені тексти на завчасно підготовлені керівництвом питання, що роздавались слідчим або примушували погрозами підписувати чисті протоколи [15, арк. 72; 17, арк. 120–121; 19, арк. 53].

Нехтуючи елементарними правовими та моральними нормами прокурор СРСР А. Вишинський для надання репресіям справді масового характеру запровадив принцип “співучасті у широкому розумінні”. За цим принципом заперечувалась необхідність встановлення прямого причинного зв’язку між діяльністю співучасника і виконавця злочину для притягнення їх до кримінальної відповідальності [2, с. 102–103]. За цим принципом формувались справи із звинуваченням новопетрівських “контрреволюціонерів”. У ході аналізу прокуратури у 1958 р. відносно справи Новопетрівської КРНПО було зроблено висновок, що 14 осіб з 18 були звинувачені працівниками Нікопольського міського відділу НКВС виключно за показами інших звинувачуваних, без проведення допитів свідків [17, арк. 136–182; 21, арк. 37].

Створена слідчими з біографії М. Чайковського – керівника Новопетрівської КРНПО – лінія його вербування та формування зв’язку Київ-Новопетрівка при проведенні перевірки у 1956 р. просто розвалилась. За даними КДБ з шести членів націоналістичної групи у технікумі працював лише С. Бернадський, якого було засуджено у 1934 р. до 5 років ВТТ, замінені через хворобу на заслання. Зв’язківця Г. Новаківського було засуджено у вересні 1938 р. до 5 років таборів [17, арк. 70–74, 77, 78 зв., 79–80 зв.]. Такі м’які вироби, у порівнянні з тим, що отримали поляки із Новопетрівки, дивні, як для членів центрального проводу контрреволюційної націоналістичної організації, й абсолютно логічні за умови, що ці особи до Новопетрівської контрреволюційної організації, як і до будь-якої іншої не мали жодної справи. Щодо Новопетрівської КРШТГ було визнано, що органи держбезпеки не мали ніяких відомостей про їх причетність до польської розвідки, а зі справи, взагалі, не зрозуміло ким був завербований її керівник П. І. Пославський [22, арк. 38–38 зв.].

У цілому в ході операції в чотирьох зазначених селах Нижньосірогозького району зі знищення “Польського націоналістичного центру” було заарештовано у три прийоми 200 осіб [15, арк. 71]. За наявними матеріалами частина з них була відпущена, а 57 було засуджено до розстрілу. У ході проведення операції влада активно використовувала метод покарання активістів. Так, у Косаківці залучено до арештів і супроводу двох поляків, яким, навіть, надали зброю, а потім вони теж були заарештовані [19, арк. 52].

Ця тотальна зачистка не стільки винищила потенційного ворога в польському середовищі, чому суперечить, власне, факт фальсифікацій злочинів, скільки створила атмосферу всеохоплюючого жаху. Під час реабілітаційних розслідувань

люди заявляли, що не знали про причини арештів та про антирадянську і контрреволюційну діяльність репресованих. Ймовірно, у селах, де проводилась зачистка поляків, могли і не знати про реальні звинувачення, але не могли не усвідомлювати того, що відбувалось. Адже у селах з'явилося чимало працівників НКВС, сільради надавали характеристики, залучались люди до проведення затримань, обшуків і конвоювання підозрюваних. У ході операцій у Новопетрівці арешти було проведено приблизно в кожній четвертій родині, а в Анатолівці у кожній третій.

Не мало значення те, чи виступала людина проти влади зі зброєю в руках, критикувала її дії, чи віддано служила їй або виявляла повну пасивність. Головне завдання такої конвєрної зачистки – створення у населення стійкого розуміння, що тебе карають не за щось, а тому, що так бажає влада. Це і було головним завданням терору в радянській системі – зламати кожного через демонстрацію можливого.

Список використаних джерел

1. *Ченцов В. В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / НАН України. Інститут історії України. Київ, 1999. 482 с.
2. *Білас І. Г.* Репресивно-командна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. Кн. 1. Київ: “Либідь”–“Військо України”, 1994. 432 с.
3. *Україна в добу “Великого терору”*: 1936–1938 роки / авт.-упоряд Ю. Шаповал [та ін.]. Київ: Либідь, 2009. 544 с.
4. *Поджур Р., Ченцов В.* Документи органів державної безпеки УРСР 1920-1930-х років: історико-документальний аналіз. Тернопіль: Збруч, 2010. 372 с.
5. *Петровський Е. П.* Архівно-слідчі справи як джерело вивчення історії репресій в Україні у 1937–1938 роках: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07. 00. 06 / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 2006. 20 с.
6. *Терлецька І. В.* Сучасна українська та російська історіографія сталінізму: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т., 2013. 319 с.
7. *Шуток М. М.* Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки. Київ: Тетра, 2000. 533 с.
8. *Павленко В.* Інтелігенція Херсонщини у справі “Спілки визволення України”: джерелознавчі аспекти проблеми [20-і – 30-і роки ХХ ст.] // Scriptorium nostrum: Електронний історичний журнал, 2016. № 3[6]. С. 105–120. URL: <http://sn.kspu.edu/index.php/sn/article/view/141/117> (дата звернення: 13. 05. 2018).
9. *Цибуленко Л.* Аксіологічні пріоритети вчителства в німецьких національних районах Півдня України періоду “Великого терору”. Scriptorium nostrum: Електронний історичний журнал, 2017. № 3(9). С. 43–52. URL: <http://sn.kspu.edu/index.php/sn/article/view/255/203> (дата звернення: 13. 05. 2018).
10. *Цибуленко Л. О.* Стереотип ворога в рефлексії каральної радянської системи часів масових репресій 30-х років. International scientific-practical conference “Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology”: Conference Proceedings, June 16–17, 2017. Shumen: Konstantin Preslavsky University of Shumen. P. 237–239.
11. *Шкодівська Т. Г., Цибуленко Г. В.* Статистика репресивної політики щодо поляків на Херсонщині в 1937–1938 роки // Проблеми регіональної історії України: Матеріали науково-практичної конференції молодих істориків. Херсон: ПП “Вишемирський”, 2013. С. 75–79.
12. *Цибуленко Л.* Соціокультурні стереотипи репресованих поляків Півдня України часів “великого терору” // Scriptorium nostrum: Електронний історичний журнал, 2016. № 2(5). С. 157–170. URL: <http://sn.kspu.edu/index.php/sn/article/view/141/117> (дата звернення: 13. 05. 2018).
13. *Реабілітовані історією. У 27 т. Херсонська область.* Херсон: ВАТ “Видавництво “Ідніпрянська правда”, 2005. 944 с.
14. *Оперативний приказ народного комиссара внутренних дел Союза С.С.Р. № 00485 от 11. 08 1937.* URL: <http://old.memo.ru/history/document/pow.htm> (дата звернення: 14.05.2018).
15. *ДАХО* (Державний архів Херсонської області). Ф. 4033 (Фонд “Управління Служби безпеки України в Херсонській області”). Оп. 3. Спр. 863. 94 арк.
16. *ДАХО.* Мелітопольський повіт 1928 р. С. 84. (Матеріали опису поселень повіту) Копія.
17. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 3. Спр. 874. 192 арк.
18. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 3. Спр. 138. 70 арк.
19. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 4. Спр. 430. 79 арк.
20. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 4. Спр. 402. 67 арк.
21. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 4. Спр. 474. 80 арк.
22. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 3. Спр. 657. 65 арк.
23. *ДАХО.* Ф. 4033. Оп. 3. Спр. 455. 77 арк.

Лариса Цыбуленко, Геннадий Цыбуленко

**КОНЦЕПЦИЯ КОНВЕЙЕРНОГО УНИЧТОЖЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ РЕПРЕССИЙ
В ПОЛЬСКОМ СЕЛЕ НОВОПЕТРОВКА ХЕРСОНСКОЙ ОБЛАСТИ**

В статье исследовано использование НКВД системы конвейерного уничтожения польского населения во время “Большого террора”. Показано на примере одного села Херсонщины, как использовались механизмы фальсификации дел для формирования тотального ужаса.

Ключевые слова: контрреволюционная националистическая организация, шпионско-террористическая группа, вербовка, диверсии, пропаганда, следователи.

Larysa Tsybulenko, Hennadiy Tsybulenko

**THE CONCEPT OF THE CONVEYER DESTRUCTION BASED ON THE
REPRESSION IN A POLISH VILLAGE NOVOPETRIVKA, KHERSON REGION**

The article examines the exploitation of conveyor destruction of the Polish population during the “Great Terror” by the NKVD system. The paper demonstrates the application of the affairs falsification mechanisms for the formation of total horror on an example of a village in Kherson region

Keywords: counter-revolutionary nationalist organization, espionage-terroristic group, recruitment, sabotage, propaganda, interrogators.